

O crnogorskom folkloru

Mićun M. Pavićević — Zagreb

Nijedno slavensko pleme na Balkanu nema ljepše, sočnije i bogatije narodne predaje i tradicije od crnogorskog. Još Nestor Ljetopisac i pop Dukljanin okarakterisali su Duklju — Staru Zetu i Rašku — kao nepresušno vrelo svih manifestacija narodnoga duha i života. Ivanbegova Crna Gora svoje herojsko doba, veličinu i tragediju, ovjekovječila je najljepšim ciklusom narodnih umotvorina, a još jače, silnije i vatrenije njegova nasljednica — Crna Gora: Mićunovića i Mandušića.

Kroz sva stoljeća dizanja i padanja, raspeća i uskrsnuća, stvaralački duh kod Crnogoraca letio je nebu pod oblake i ispredao najpoetičnije legende i bajke, silnije i ubojnije od svakoga vatrene oružja.

Na dugim zimskim noćima, u danima muka i očajanja, pripovijedali su djedovi sinovima i unucima o Dušanovu carstvu i Vukovu izdajstvu, a bake unukama o vjedogonjama, vilama i vješticama. Tako se u narodnoj duši gomilala i kovitlala nepresušna bujica žive riječi — nauka zvana folklor.

Blagodareći u prvom redu ograničenoj pismenosti čak do praskozorja ovoga stoljeća, ta se riječ brižljivo njegovala i surevnjivo čuvala u svakoj crnogorskoj porodici. To je bila nenapisana narodna biblija i neromantizirana istorija.

I danas, kad je val civilizacije i modernoga života dopro i do poslednjega dubiroga pod Lovćenom, Komovima i Durmitorom, nema jednoga crnogorskog starca, intelektualca, čobanina i gimnazijalca, koji ne bi znao naizust, brzinom koja zapanjuje, nabrojiti imena svojih pređa i rodonačelnika, djedova i pradjedova, sve od Kosova do današnjega dana. Takvu genealogiju znaju i pričaju djeca ispod deset godina, tako rječito i izrazito kao da pjesmu pjevaju. Čak i djevojke — udavače, u želji da podvuku znamenitost svoga roda, obično će reći: »Ja sam šćer Petra-Mirka-Todora-Mijata-Šćepanova-Brajovića iz Bjelopavlića!» Dakle: ime oca, djeda, pradjeda, šukun-

djeda, prašukundjeda, bratstva i naposletku plemena kojemu pripada. Ako neko nije gord i ponosan na svoje pretke, obično će se pretstaviti potomkom najčuvanijega od svoje loze naglasivši stepen srodstva: sin, unuk, praunuk, rođak, sinovac, ujaković, sestrić itd..

Karakterističan je slučaj, da se izvjesni tankolozović predstavljao po kući i odžaku svoga susjeda iz gospodske i viteške (kuće) porodice rekavši: »Ja sam sa Orja Luke, Neško Muratov, odmah iza kuće brigadira Blaža Boškovića. Kad me god vidi, nazove mi dobro jutro, a ja mu skinem kapicu do zemlje!«

I međusobno nepoznati Crnogorci, kad se susretu, obično jedan drugoga oslovljavaju: »A da nu mi pričaj što lijepo, amanti božji«. Zato i reče iguman Teodosije Mrkojević veziru Ćupreliću, da Crnogorci više žive od pričanja i maštanja no od hljeba i mesa.

Crnogorac živi, pati, strada, bori se i umire za ime i slavu, čast i glas. Na jednom skupu pitao gospodar Crnogorce što bi kojemu najmilije bilo. Svi su izjavili svoje želje. Najkarakterističnija je ona Mića Iličkovića:

— Mene bi najmilije bilo, gospodaru, da se pripnem na vrh tjemena od Lovćena, pa raširim obadvije ruke i tako se okamenim da me vidi cio svijet!...

Ni pred manastirima o crkvenim saborima nije bilo više naroda no pred oborima i suhomedama: Sule Radova, Šuta Roganova, Ibra Bajova, Šuta Radonjina, Mića Iličkovića, popa-Đoke Mijuškovića i drugih narodnih pripovijedača, istoričara i filozofa. Dolazili su radoznali ljudi o svome brašnjeniku sa daljine od tri dana hoda, samo da čuju mudru riječ i »nauk«. Ovakve ljude, koji su se odlikovali bogatstvom znanja narodnih umotvorina i besjedništvom, Crnogorci su nazivali »mudrim Solima« (car Solomun) i jezirlijama. Konstantina Radova Radulovića narod prekrsti u — Sulu i samo je pod tim imenom poznat širom Crne Gore.

U tom fanatizmu i leži besmrtnost duševnoga blaga kod Crnogoraca.

I budale, ludaci, pustolovi, nakaze i »čeljad« sa dna života duboko su zarezali svoja imena u narodnoj duši. Ivo Vrana, Tomo Boreta, Duka od Meduna, Gišo Piper, Njunja, Majka Stana, Marica Perova i Velika Čaprica čuveni su od Rumije do Romanije. I oni su junaci crnogorskoga folkloru, naročito luđak-filozof Vrana, velika simpatija Laze Kostića, briljira.

Vrana je bio i — možda — prvi homoseksualac i sodomista u Crnoj Gori za kojega se znalo. Te je perverznosti donio iz Grčke i

Turske, gdje je boravio, dok je zdrav bio, kao pečalbar. Uvijek je išao kroz selo i grad bez gaća. Nadimak prezimena »Vrana« dobio je zato što je, upravo, više letio no bježao, kad bi ga neko — zbog njegovih drastičnih scjena — tjerao. Inače, Martinović, iz Bajica, jedan od ujaka knjaza Nikole. Ujak nije trpio sestrića. Evo jedne njegove varnice i oštrice:

Sjedio go na kamenu pored puta, i jeo hleba i sira.

— Ručaš li, Ivo? upita ga knjaz.

— U ovoj zemlji samo jedan ruča, dvojica trojica se oblizuju, a svi drugi gladuju! glasio je Ivov odgovor.

Ovaj čudnjak i ludak, i po rastu i po fizionomiji, bješe sušta slika kralja Umberta talijanskoga, kao da mu je dvojniki.

Kostić ga najviše i volio zbog njegovih erotičnih viceva, koji su i danas neobično čuveni i popularni. Većinom je govorio u stihovima. Na primjer: »Kome je Bog zlotvor, ne treba mu doktor«, »ko oteče, ne uteče«, »što ostane ručku, to se daje kučku«, ljeti gdje su loze, zimi gdje su koze« — (živjeti); »ne bojim se čekličkoga suda, dok su mene pri g. . . . i muda« itd. . . Čeklići su mjesto odakle je bio perjanički kapetan — Špiro Matanović, koji je Iva progonio i apsió zbog njegovih javnih skandala i masnih viceva na račun crnogorskoga dvora. Jedan o Stani, knjaževoj majci, svojoj rođaci, inače ženi sa bogatom dozom senzualnosti, toliko je pikantan da se ne može citirati. Najduhovitije su mu zagonetke iz oblasti polnoga sadizma, koje je sipao kao iz rukava. U momentima sve-tlucanja duha bogat je bio i sa oštrijim sarkazmima:

Šibakaju na Cetinje čovjeka, zbog ukradenoga jareta. Glavari gledaju i seire. Ivo u mimogred odape:

— Veliki lupeži biju maloga!

Načinio kopile. Zatvorili ga. Knjaz obilazi tamničare. Ivo će glasno:

— Kakva je ova gospodareva pravda: ubi čovjeka s njim u tamnicu, napravi čovjeka s njim u tamnicu!

Šetao ispred dvora vojvoda Gavro Vuković. Stavio ruke na leđa. Šepuri se i lagano kuckoli štapićem između ramena.

— Zna li, Crnogorci, što radi vojvoda Gavro?

— A što, Ivo?

— Čera magarca pred sobom!

O Ivu Vrani mogla bi se napisat čitava studija, jer je to bio patološki tip sui generis.

Kao i svi južnjaci, i Crnogorac zna da voli strasno i plahovito, ali sa svojim ljubavnim osećanjima ne frazira i paradira. Na iznenađenje onih koji Crnogorca poznaju samo kroz literaturu i smatraju, da on po svom soju i odgoju ne može biti čulnik i sladostrasnik, baš na tlu Crne Gore, potekao je najjači mlaz najčuvstvenije erotike i najosećajnijih sevdalinki. Ova mi je istina pukla pred očima, kad sam pribirao i u ograničenom broju objavio zbirku »Skatološke umotvorine našega naroda« i priredio za štampu zbirku »Jugoslovenska narodna lirika«.

Ničije srce kao Crnogorčevo ne zna da zatreperi pred moralnim padom svoje žene. On se sveti preljubicima sa dva bitna razloga: etičkog i erotičkog.

— Zašto joj okide nos? (žensko nevjerstvo Crnogorac kažnjava kidanjem nosa).

— Zato, što mi je udarila u rz, kad pušti onakvoga nesoja i prasca pored mene!

Ovakve slučajeve narod je okarakterisao:

„A što vidje više sebe,
grdna drugo?
Vidje li te grdni jadi,
Crnogorko!“

Laž je, dakle, da Crnogorac mahnitno ne voli i frivolnu bujicu života.

Navešćemo jedan od najkarakterističnijih slučajeva koji bengalskom vatrom osvetljava crnogorsku psihu i strast za saznanjem, svjetskom politikom, polemisanjem i mudrovanjem. »Izjedoše me brige svijeta« — ta je krilatica prvo ponikla u Crnoj Gori. Druga, gde kulminira borba za samoodržanje: »Koja ptica pticu ne jede, ta govna jede«. No, da se ne udaljimo od predmeta:

Điko i Petruša, brat i sestra, ukleti i uzeti. Živjeli su, kao prosjaci, u selu Mēdice, u Bjelopavliće. Stisla zima zube. Napao snijeg i mraz. Već tri dana nema ih da prose. Seljaci u strahu da nijesu pomrli od zime i gladi, potraže ih. Iz krovinjare se čuje oštra prepirka:

- Bolji je Rus! viče Điko.
- Nije no Prus! cikti Petruša.
- Lažeš ka kučka!
- Lažeš ti ka pas!

Seljaci rupiše na vrata zavijena sniježnom mećavom i Đika i Petrušu nađoše gde jedno drugo drži za gušu, a u pustoj krovinjari ni zrno soli, ni šake brašna, ni naramka drva!

Dokolica i besposlica veliki su zlotvori ekonomskoga stanja, ali i agilni potstrekači razmišljanja, pričanja i mudrovanja.

Robijaši postaju umjetnici. »Nevolja je najveći učitelj«. »Da nije sirotinje ne bi ni sunce grijalo«, veli narodna mudrost.

Pitali serdara Jola Piletića, najveću epsku figuru Crne Gore:

— Ima li što, serdare, na ovi svijet, što čovjek ne bi proda?

— Imaju dvije stvari!

— Koje?

— Ja ne bih nikad proda laž i prošnju!

— Zašto ne, serdare, ako Boga velikoga znaš?

— Zato, što me može doć nužda, da se poslužim jednim i drugim!

»Nevolja broda ne gleda«!

Crnogorci imaju svoj specifični pogled na svijet. Oni su i jedan drugome velika tajna. Sfinga, zagonetka, problem za naročitu psihološku studiju. Kako se plemena razlikuju po narečju i akcentu, tako i po izvjesnim duhovnim osobinama. U časovima su individualni do paroksizma, a u časovima opet kolektivni do paradoksa. Što danas obožavaju, to sutra miniraju! Nihilisti u rušenju, pozitivisti u stvaranju! Genijalni u mudrovanju, a bestijalni u srdžbi i ludovanju. Megdandžije i inadžije. Aristokrati duha. Gospoda i prosjaci, kukavice i junaci. Cinici i jeretici.

Postoji naročiti crnogorski tip, koji plače za svojim Dostojevskim, Viktorom Hugom ili Tolstojem.

U folkloru je skoro svaki Crnogorac urezao po jedno parče svoga srca, po jedan drhtaj svoje duše, po jedan otisak svoga unutarnjega ja. Folklor mu je brana i hrana, epika i metafizika.

I Crnogorčevo političko »vjeruju« nikad nije sigurno, stalno i konsolidovano. On se buni, napada, psuje, kritikuje i kad nema apsolutno nikakva povoda i razloga, nešto iz navike, nešto iz mode i snobizma. Jauče i kad ga ne boli, plače i kad nije gladan. Do podne pesimista i revolucionar, od podne optimista i mirotvorac. Deista i idealista, ateista i materijalista, Markšovac i Miloševac. Takav se Crnogorac rađa, živi i umire. Sve škole svijeta od tog ludog i zahuktalog gorštačkog deteta ne prekovaše drugoga čovjeka.

Crnogorskog otpravnika poslova u Carigradu, čovjeka akademskog obrazovanja, uvrijedio u poslanstvu običan radnik, Crnogorac. On poturi kapicu sa senatskim grbom, nakostriješi se, opljuna ruke i reče:

— Ovamo, ako nijesi gori od žene, da se pojakamo, pa da vidimo ko je bolji junak.

I nastala treska i lomljava, kao da se planina prolama.

Ministar je u svom kabinetu srušio radnika.

Zar i to nije specifična odlika crnogorske psihologije.

Na Bregalnici redov došao u prepirku sa komandantom bataljona Radunovićem:

Ja sam bolji junak od tebe!

— Lažeš!

Grlo za poždiralo pa u ludu trku komandant pored redova na bugarska utvrđenja, odakle šrapneli siju smrt i kose i nose i goru i travu!...

Čujte kontrast:

Prekorio gospodar Bulatovića, plemenskoga prvaka i glavara, da nije bio junak.

— Bolje da sam tvoj rob, no da mi se zeleni grob! odgovori Bulatović.

Ne može se reći, da i crnogorski folklor nije nešto natrunjen tuđicama sa istoka, naročito poslovice, koje nijesu vezane za naše istoriske ličnosti i geografska imena. Teško je i nemoguće pojedinačno ući u prazvor i trag lualicama, koje nose sveopšti čovječanski karakter. Može su i naši pravi rodonačelnici, Iliri, ostavili još neke nepronadene i neutvrđene objekte svoga duha i bitisanja na terenu, koji nam ostaviše u nasleđe. To se s pravom može pretpostaviti, s obzirom na naše znatne psihološke srodnosti sa njihovim, istoriski utvrđenim, naslednicima — Albanezima.

Čak i našim guslama, koje mi smatramo kao čisto svoj nacionalni instrumenat, kolijevka je — Azija. Tu istinu mi je potvrdio i moj prijatelj Dr. Savić, univerzitetski profesor, koji se radi izvjesnog naučnog istraživanja duže vremena bavio među Arapima—Beduinima. — Oni, reče mi, i danas svoje narodne melodije glasno izvijaju na sličnom instrumentu, koji smo mi nešto modifikovali!... Tako smo od svojih najbližih susjeda, Arnauta, takođe naslijedili i naše famozno, upravo životinjsko, urlikanje — »lelekanje« nad mrtvacem; a same smrtno daće još iz doba paganstva. Ništa prirodnije, kad znamo, da je i naše hrišćanstvo nakalemljeno iz tuđih religija. Istina, nije rijedak slučaj, da nova reprodukcija baca u zasjenak maticu. Sve zavisi do nadahnuća, ukusa, snage i rafiniranosti autora — stvaraoca.

Ima i u našem folkloru novih boja i tonova, koje mu dadoše slobodni mislioci i savremeni stvaraoci. Zašto, uostalom, jedan kulturni i inteligentan čovjek ne može dati u narodnom žanru daleko dublji produkt od jednoga nepismenoga, netaalentovanoga i primitivnoga seljaka? Ja mislim, da su sve naše snažnije tvorevine

narodne prije čist izum bezimernih, školovanih ljudi, nego — prostoga puka! To naročito vrijedi za naše najbolje mitske i istoriske narodne pjesme. Sve je dao i stvorio pojedinac, a ne nikako kolektiv! Ima i ljudi bez školskoga obrazovanja koji duhovno dominiraju i nad akademičarima, ali su takvi fenomen. Po meni je: Višnjić sto konaka bliži Parnasu od svih naših kaćipernih modernista i futurista sa doktorskim titulama i nazivom »besmrtnika«! »Buna protiv dahija«, po svojoj ljepoti, duhu i prostoti, natkriljuje i narodni »Gorski vijenac«. I gle čuda! Po Skerličevu mjerilu, Višnjić nije mogao ući u njegovu »Istoriju književnosti«! Koliko očigledne jednostranosti, nekavaljerstva, pristrasnosti i profesorske praznoglavosti?!... Zar i naš veliki Vuk od svojih savremenika ne prođe ispod istih šiba? A danas istražujemo i milimetarski utvrđujemo svaki njegov korak!...

Kad je genijalni Laza Kostić, kao urednik »Glasa Crnogorca«, boravio na Cetinje, knjaz Nikola mu izjavi želju da napiše ocjenu u njemačkim listovima o njegovoj »Balkanskoj carici«, drami sa očiglednom političkom tendencijom, koja glorificira crnogorizam i izdiže iznad srbizma.

— Gospodaru, da li da govorim i o folkloru koji je tamo unesen?

— A što to znači?

— Pa da se vidi koliko u vašoj drami provijava narodni duh!

— A kuđ si zabasa, zar ne znaš da je ono sve moje!

Kostić, iako je znao sav istorijat »Balkanske carice« i njenu pravu literarno-dramsku vrijednost, na štetu svoga imena i glasa, napisao je o njoj i njenom autoru slavopojku, od koje bi se crvenio i najveći dvorski ulagivač i laskavac. I veliki ljudi, željni blagovoljenja krunisanih glava, imaju svoj pad i brodolom!

*

Crnogorski folklor bio je i ostao najbujnija i najintimnija afirmacija narodne duše. Kroz njega se pjevalo i jecalo, mudrovalo i priželjkivalo, uzdisalo, pilo i veselilo, ratovalo i pobjeđivalo, robovalo i gospodovalo, brećala muzika i bijesnila erotika.

Postojbina guslara, pjesnika i filozofa nije zamrla bila ni pod knutom tudina. Za doba okupacije brujale su slavopojke četnicima i ustanicima i strašne gromovite prijekorke nemuževima, špijunima, što pljunuše na obraz i otačastvo.

Niko življe, ni snažnije, ne ispoljava svoj bol i veselje od Crnogorca. Uvijek neumitan prema zlotvorima i više nego ponizan prema

pravim herojima. Sve spletkе, optužbe i izmišljotine, koje su dolazile iz krugova i simpatizera crnogorske dinastije — naravski po njenim sugestijama — nijesu uspjele da okrnje oreol vitezova Jola Piletića, Marka Miljanova i Peka Pavlovića. Nema crnogorskoga sela koje o njima nije sačuvalo pjesmu, legendu, bajku, priču, anegdodu, šalu i poslovicu.

Čitava plejada znanih i neznanih crnogorskih pripovijedača starijega doba, koja je isključivo folklor uzimala kao siže za svoja stvaranja, nije uspjela da iz njega izatka nijednu snažniju umjetničku priču, a kamoli djelo. Svi su podražavali Njegošu i Ljubiši, tim prvoklasnim pretakačima narodnih umotvorina, ali im nijedan nije ni iz daleko dorastao.

Crna Gora, najbogatija pokrajina »pučke literature«, nažalost, i dandanas ostala je bez svoga Ljubiše, Đalskoga, Sremca ili Veselelinovića.

Matavulj, Kostić, Popović, Ljepava, Zore, Tomanović, i drugi intelektualci sa strane, koji su na Cetinje privremeno boravili, nijesu — takode — na folklor zaboravili. Ali ni oni, kao kvalifikovani ljudi od pera i nauke, ne dadoše ništa jačega i pozitivnijega. Na po jada, da su bar objasnili diletantima, šta je folklor i folkloristika i kako se ova, kao dio etnografije, sabira, sređuje i proučava.

Dobronamjerni pokušaj Dragutina Ilića, da u jednom Zborniku obuhvati sve afirmacije crnogorske narodne duše potpuno je propao, jer, iako se crnogorski knjaz s njim prividno ljubakao dok je ovaj uživao pravo azila na Cetinje, on mu je — iz čiste surevnjivosti — neopaženo podmetnuo nogu i svaki ispjeh onemogućio.

Dvije kvantitativno sitne knjižice: »Primjeri čojstva i junaštva« od Marka Miljanova i »Razgovori bezazlena svijeta« od Mile Vojvodića (Mih. Vukčevića), krcate su čistim folklorom. Dok je Miljanov hvatao pretežno epske elemente, Vukčević je reprodukovao i nešto artistički pokušao dotjerati humor i oštru satiru, koja često puta graniči sa pamfletom. Naravski, da svaki pisac stvara, bilježi i traži u prvom redu ono što odgovara njegovu duhu, mentalitetu i karakteru.* Otuda je Miljanov mogao i dati čistu heroiku, a Vukčević komiku.

Od svih savremenika koji su se bavili ovom granom nauke, najplodniji je i najučćeniji Rus, Pavle Rovinski, ali — nažalost — njegovo grandiozno djelo »Černogorja«, pisano ruskim jezikom, ostalo je za svagda nepristupačno širokim narodnim slojevima, čak dovoljno i nepoznato ni naučnim krugovima.

I Bogišić je u svom monumentalnom djelu »Imovinski zakonik« zanalčki unio čitavu pregršt neobično klasičnih narodnih izreka, aforizama i sentencija.

Ova dva znamenita čovjeka, pored šefa crnogorskog pravosuđa — Dr. Luja Vojnovića, mnogo su zadužila Crnu Goru i Crnogorce u onim crnim danima, kad se pod jataganima — pod Brijestom — pravda izricala. I na našu veliku sramotu mi im sve do danas nijesmo odali, ma u kojoj formi bilo, dužno priznanje; dok Ljubi, koji nas je do otužnosti romantizirao i razmazio, hoćemo da podižemo spomenik!

Čudan smo mi svijet! Kao i podneblje pod kojim smo rođeni, rasli i odnjegovani, puni duševnih nemira, kontrasta, bura, vijavica i vrtoglavica. Sva naša duhovna stremljenja markantna su tim obilježjem.

»Ja hiljadu imam Ozrinića
Dje jaoknem, svi će jaoknuti,
Dje poginem, svi će poginuti.«

reče Jovan kapetan, sestrić Ivan-bega Crnojevića u našoj najtragičnijoj i najvećoj narodnoj pjesmi »Ženidba Maksima Crnojevića«.

Vuletić, Jovićević, Jovović, Čupić, Nevesinjski, Tomić, Kovačević, Minić i drugi u svojim umjetničkim skicama crpljenim sa vrela narodnoga života i pretežno nadahnutim folkloristikom, u želji za senzacijama i umjetničkim bravurama, svojim didaktičnim tonom i parafrazama, ne samo što nijesu uspjeli da okarakterišu emanaciju duha, nego su prosto upropastili toliko dragocjenih narodnih dragulja. Svakako, Nevesinjskome se mora priznati bogatstvo etnografske građe i jezika, a Vuletiću lakoća izražavanja i naročiti provincijalizam, koji — često puta — prelazi u dijalektomaniju. Dok Tomićev humor prelazi u banalnost i najobičnije seoske rugalice. Istini za volju, treba priznati, da »Đetići u parlamentu« imaju i po neku jaču varnicu i dosta duhovitu krilaticu. Ali je sve to tako šturo, suho i daleko od duboke, misaone i realističke pripovijetke, zdravog humora i novele.

Kažu za Lazarevića, kad je pročitao Tolstojevu »Anu Karenjinu«, da za punih deset godina nije napisao jedne pripovijetke.

»Nije svako Ture za vezira.«

Njegoševo »Srpsko Ogledalo«, koje je uistini još manje njegovo i od samoga »Gorskoga vijenca«, bogat je zbornik narodnoga deseterca. Ali tamo nijesu ušle isključivo crnogorske guslarske pjesme, koje se dijametralno razlikuju od svojih drugarica iz Srbije, Bosne, Hercegovine, Srema, Dalmacije, Primorja, Hrvatske, Ravnih

Kotara, Like i Krbave. U crnogorskim guslarskim pjesmama presudnu ulogu igraju istoriske ličnosti, fakta, radnje i događaji. Otuda su one više istoriske, sa oskudnom fantazijom i pravom poezijom, lišene romantike, ljubavnih scena, sevdaha i uzdisanja. U njima sve diše i miriše na krv, oganj, juriš, krik, urlik, pljačku, otmicu, ajdukovanje i kidanje glava i noseva. Često puta obično razbojništvo bilo je motiv narodnoga guslara za junačku pjesmu, gdje su svega poginula trojici pri otimanju plijena, a dvojica ranjena u bjekstvu. Na račun preuveličavanja junaštva iz usta narodnoga guslara potekli su i ovi stihovi:

»Bježe Turci, bježe Crnogorci,
Ko ih ćera, pas mu majku.«

Jedini Vuk Karadžić, dok se bavio na Cetinju, kao Njegošev gost, znao je i umio iskoristiti samo jedan dio crnogorskoga folklor. Grehoća što mu ondašnje prilike nijesu dopustile da produži boravak i nastavi rad.

Folklorom su se bavili, više iz sujete i iz pasije no iz unutar-njega nagona, razumijevanja i studije, čitave vojske seoskih učitelja, svještenika, oficira, poluinteligencije i seljaka, Svi ti sitni prilozi, većinom pjesme, poslovice, zagonetke, ostale su nezapažene i zaboravljene. Među ovakvim folkloristima isticalo se ime Ilije Zlatičanina, koji se pod stare dane posvetio originalnom stvaranju drama i pripovijedaka. Za njegov talenat i kulturu jedan neobično kuražan pokušaj.

I Đukić je pokušao da u svojim anemičnim feljtonima iskoristi narodni folklor, ali to su bile samo i suviše blijede reprodukcije originala. Rad na dohvat, brojenje redaka, brzina, pličina, površnost, sve isprošeno a nigdje krvlju ne orošeno. Od prosječna stihotvorca ne može se iščauriti ni prosječan pripovijedač.

Šaulić se, bez naročitih predispozicija, dosta izdašno bavio folklorom. Od njega imamo pjesme, pripovijetke i tužbalice. Iako čovjek akademskog obrazovanja, njegov rad je daleko izostao iza samouka — Luburića, koji je dao »Zbornik guslarica«, daleko opsežniji i od Vukova. Žaliti je što ovaj njegov rad nije naišao na razumijevanje recezenata Srpske Kraljevske Akademije Nauka.

I u djelima Nikole I, sem nešto prepjeva iz francuskog pjesništva, utresen je narodni folklor. Do drastičnosti u »Hajdani«, zbog čije se vulgarnosti, nepjesničkih fraza i uvreda, iseliše iz Crne Gore »skitači, španje od španje, nikogovići« — Ulići.

Moj pobratim, Đordije Dragović — Đuričković, tada major u crnogorskoj vojsci, koji grdno nastrada zbog svojih »Junačkih pjesama« od gospodara, pričao mi je ovo:

— Navalio na mene gospodar, prije nego sam pjesme dao u štampu, da u svakoj spomenem ili njegova oca ili njega. Ako to ne učinim, da će mi pući sramotna pogibija.

A kako ću, gospodaru, za ime božje, falsifikovati narodno blago?

Tako, bestijo! A zar i Vladika Rade tako nije radio!...

Ne poslušah ga i — zbilja — mi puče pogibija!»

Velika je tragedija za narodnu i umjetničku književnost i nauku, što Crna Gora nikada nije imala svoga literarnoga kritičara. Sve se svodilo na najobičnije registracije djela i pojava. Sitne bilješke, neukusne panigerike i pamflete, što je sve nosilo lični ton, simpatije, antipatije, zavist i netrpeljivost. Sve naše druge pokrajine u tome su bile i ostale mnogo srećnije, iako relativno manje produktivne i bogate sa čistom narodnom književnošću. Doduše, da su Crnogorci i imali jednoga maloga Nedića ili Skerlića, on se među njima ne bi mogao tako lako održati, ako bi mu istina bila mjerilo za sud i ocjenu.

Kad je jedan moj početnički rad, godine 1908, napao preko »Bosanske Vile« Vladimir Ćorović, istina vulgarno i neknjiževno, kako to i dolikuje njegovu prezimenu, da sam se tih dana slučajno s njim sastao, ja bih — mirne duše — u njega pucao!

Osjećaj povrijeđenoga častoljublja Crnogorca pravi zvijerom!

*

Slikari, vajari i kamenoresci često su kitili i garnirali svoje radove folklorom i folklorističkim figurama. Iz starije slikarske škole naročito se isticao — Poček. On je ovjekovječio idilu svoga ognjišta i narodne rezbarije, tako lirski, individualno, znalački, živo, plastično i municiozno, da se platno ne može razlikovati od modela. Ne znamo da li Počekova realistička kičica i dalje reprodukuje. On živi kao umjetnik u »vječitom gradu« već puna četiri decenija. Daleko od svoga kamena i šljemena, ali kad piše, svako njegovo slovo diše i miriše na opojnu svježinu lovcenskih ljubičica, gdje se i rodio i osjetio prvu draž, a i prvu gorčinu, života. Grehota što se ovaj naš rasni čovjek i umjetnik ne vrati svojoj grudi. Možda smo mi krivi. Znam, da je njegova nostalgija vulkanska, potresna, nježna i bolećiva do suza. Sina gore ne proguta raskoš, bogastvo, ni more!...

I mladima, koji sa neobičnom virtouznošću — bez obzira na pravce i škole —, pretežno svoje motive hvataju i crpe iz iste oblasti, iz svoga ambijenta, — neka je čast Njih je, uostalom, umjetnička

kritika pronašla i pojedinačno simpatično pozdravila i kategorisala kao blistave, snažne i nesumnjive talente.

I kad bi bili bogati sa muzičkim folklorom, on bi bio van naše kompetencije. Možda su — ipak — zablude, da Crnogorac nema oka za boje i sluha za muziku. Prva je već demantovana. Za drugu — vederemo!

Folklor u drvetu ima za Crnogorce naročitu inspiraciju i draž. Na javorovim guslama običnom čobanskom britvicom, izvajana je sva narodna epopeja od Kosova do danas. Tu dominira Miloš, kao simbol najvećega heroizma. Markova je figura mnogo reda, jer narod prema njemu ne gaji naročite simpatije, »iako je srpska perjanica, jer je bio turska pridvorica«.

Preslice, štapovi, škatule i razna domaća posuđa, takođe su bogat objekat narodnih rukotvorina. Naročito ubojno oružje. Jedan Pješivac, otragu 40 godina, konstruisao je iz drveta i tako precizno izradio pušku — »moskovku«, da je stručna komisija nije mogla razlikovati od originala. Protivu njegova izuma pobuniše se vojne vlasti i staviše ga pod sud! Čudni pojmovi o kojima nije mjesta ovdje raspravljati.

Na one drvodelje, koji izrađuju stativa i druge pribore za ženski rad, gleda se dosta razroko. Po pojmovima, koji čak i danas vladaju, — naročito u planinskim predjelima — to nije posao koji priliči junaku. U selu Slatini, u Bjelopavličima, žive i rade takozvani — tresaći vune, koji su toliko prezreni da se od njih rijetko ko ženi i udaje. U Kučima, u selu Orahovcu, ljude koji prave korita nazivaju sa potsmijehom — »kopanjari«. Svaka rezbarija, koja je daleko od gusala, noža i dževerdara ne može da osvoji narodnu psihi.

Nikčevićev »Jugoslovenski hram«, rad sa grandioznom zamišlju, iako bez naročitog umjetničkog šlifa i ukusa, osvojio je širu publiku samo u toliko — u koliko je ova u njemu vidjela parče svoje istorije. No i to oduševljenje bilo je neobično kratka vijeka, jer Nikčević nije mogao postati crnogorski Meštović u drvetu. A Crnogorac, iako od momenta, nerado se klanja svemu što je prosječno i svakidašnje. I sam »Gorski vijenac«, iako uglavnom njegova vlastita duhovna tvorevina, danas nema za njega one draži i opojnosti, koju je nekada imao. U prepirkama o plemenskoj superiornosti rado ga upotrebljuju kao ubojno oružje, ali kada se rashlade — u četiri oka — znaju da ga oštro kritikuju. Posle moje rasprave »Gorski vijenac kao narodno djelo« dobio sam, ne jedno pismo, iz redova Crnogoraca van Katunske nahije, u kojima se nemilostivo obaraju na Vladiku i njegovu usku plemensku politiku, koja je naročito našla svoga

izraza baš u »Gorskom vijencu«. U pismima se ne štede ni glorifikatori, ni interpretatori. »A što lakrdijaju, kad ne znaju ko je ni odakle je ni deveti, koji se spominje u toj pjesmarici! A nije ostavio nigdje ilake sa kojom nije prismoćio«.

Naravski, da stara Crna Gora sa čijega su tla i ponikli svi junaci »Gorskoga vijenca« tako ne misli, a još manje govori, jer to bi značilo — rat na svoje najdražije i najsvetije!...

*

Crnogorski folklor još nije našao — iz redova Srba — pravoga i kvalifikovanoga interpretatora. Međutim, odlični hrvatski intelektualci za naš folklor pokazali su, ne samo tople simpatije, nego i neobično znanje i puno razumijevanje. Naročito su zapaženi sjajni prikazi i studije Dr. Luja Vojnovića, Dr. Vladimira Dvornikovića, Dr. Mata Hanžekovića i Đura Vilovića. Radnje pak Dr. Gesemana pobudile su veliko interesovanje kod stranih slavista, folklorista i etnografa; ali usled nedovoljnog poznavanja crnogorskog provincijalizma i finesa stila i jezika, on nije mogao tako duboko zaroniti u suptilnost Crnogorčeve duše, a još manje u objektivno i svestrano poznavanje plemenske strukture, regionalnih pretenzija i glavarških subordinacija. Mora mu se priznati, da je sa puno ljubavi, artistički, sintetično obradio izvjesna poglavlja svojih studija, koja više zasijecaju u spoljne, nego unutrašnje, manifestacije crnogorskoga čovjeka. A gdje su naši folkloristi, da prodube njivu, očiste korov i dodu do sočne i originalne jezgre?... Crna Gora ih nema. Mene, čim sam plugom zaorao, jedan dio suhe, lične, plitke i anemične beogradske kritike nazva »najvećim monopolizatorom crnogorizacije duha«?!... Kakva bratska benevolencija prema radu čovjeka, kojega bi sva serdarska i megalomanska Crna Gora ili na kolac nabila ili na lomaču spalila. Jer on prvi u pepeo smrvi sve njene lažne kumire.

Za istinu, kuću i baštinu,
Sve, i glavu, za rz i državu!

Kao da je izbljedjelo to geslo kod nasljednika soja, koji je na fišek pisao odgovor.

*

Izvor narodnoga stvaranja nije još usahnuo; ali novo pokoljenje nema jačine, vedrine, emocije, snage i poleta, koju su imali ocevi, a kamoli djedovi i pradjedovi. Tada je sve vrelo, kipjelo i previralo od divlje snage, razbuktales vatre, svete prostote, ljepote daha i zamaha.

Svaki naraštaj nosi odraz i pečat vremena.

Crnogorski Solomuni i Sokrati danas ne bi mogli ni dati ono što su dali svojim savremenici. Gunj i džamadan potisnuo je moderni talagan. Sulinu krilaticu: »Što će brod u kamenicu« ne dadoše učenici ni Branini, ni Bazalini, kao što Dučićeve »Plave legende« ne bi mogao dati Njegoš.

Mozaik i esencija su crnogorskoga folklor a anegdote. Crnogorac kroz njih najviše misli, osjeća, umuje i gospoduje. One su mu zrcalo duše, muzika duha i lirika srca. Najubojnije oružje na divanu, kao što je pištolj na megdanu.

U mojih četrdeset i više knjiga iz oblasti crnogorskoga folklor a, možda je ova grana nauke prviput egzemplarno, detaljnije, svestrano, objektivno i neumitno osvjetljena s lica i naličja. Neka ovaj kratki esej bude potstrek za jednu dublju, iscrpniju i naučniju studiju folkloristima od zanata.

Résumé

Der bekannte jugoslawische Sammler montenegrinischer Anekdoten, Herr Mićun Pavićević, beschreibt in diesem Artikel die Besonderheiten der montenegrinischen Folklor.
